

Baladės sakytinėje ir rašytinėje tradicijoje: tyrinėjimų retrospektyva

MODESTA LIUGAITĖ - ČERNIAUSKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Straipsnio tikslas – apžvelgti užsienio liaudies baladžių tyrinėjimus sakytinės ir rašytinės tradicijų sankirtos aspektu. Retrospektyviai pristatomos kelių užsienio autorių (daugiausia anglų ir amerikiečių, bet taip pat danų, škotų) mintys, po kruopelę įnešančios savo dalį į teorinę baladžių tyrinėjimų bazę, tokią trūkstantą Lietuvoje. Aptariamas Lietuvoje dar menkai žinomas baladžių plitimo per raštą reiškiny (ypač spausdintų lakštų ir brošiūrų pavidalu – *broadsides*, *broadsheets*, *chapbooks* ir pan.), pirmieji baladžių rinkiniai (S. Grundtvigo, F. J. Childo), jų redagavimo nuostatos (teksto kritika), raginimai rinkti balades iš sakytinės tradicijos, bandymai nustatyti sakytinės ir rašytinės tradicijos santykį.

RAKTAŽODŽIAI: baladės, spausdinti lakštai, sakytinė tradicija, raštas, baladžių rinkiniai.

Imtis šio straipsnio paskatino mintis, kad į liaudies baladžių fenomeną, tokį ryškų Vakaruose ir tokį blausų Lietuvoje, galima pažvelgti per sakytinės ir rašytinės tradicijos sampynų prizmę. Ir šiuokart būtų labiau verta klausti, ne kodėl Lietuvoje baladžių tradicija deramai neprigijo, netgi išliko bemaž svetimkūnė lietuvių tautosakoje¹, bet kodėl Vakaruose šis fenomenas buvo toks gajus, įvairiopus ir viliojo tiek daug tyrinėtojų. Iš tiesų, galima tik stebėtis, su koku entuziazmu ir uolumu vakariečiai folkloristai ir tautosakos mėgėjai ne vieną šimtmetį studijavo liaudies balades.

Kaip neseniai išleistoje monografijoje teigia Davidas Atkinsonas, studijuoti balades – taip pat jų klausytis ir dainuoti – dažniausiai taip įdomu dėl jų begalinės įvairovės. Tas faktas, kad baladžių istorijos, žodžiai ir melodijos (jų užrašymai ir garso įrašai), kuriuos laiko atžvilgiu skiria šimtmečiai, erdvės atžvilgiu – šimtai ar tūkstančiai kilometrų, o kultūrinės patirties požiūriu, ko gero, dar įspūdingesni atstumai, bus skirtingos ir vis dėlto atpažįstamai tos pačios, arba atpažįstamai tos pačios ir vis dėlto skirtingos, savaime yra gana trikdantis. Ir kadangi kiekvienos progos, kai baladė esti išgirstama ar padainuojama – net jei ir to paties klausytojo

1 Apie tai žr. Liugaitė-Černiauskiene 2012, 2014.

ar dainininko – aplinkybės niekada nebus visiškai tokios pačios, teoriškai nėra ribų, kiek skirtingų vienos baladės apraiškų gali egzistuoti vienu metu. Šis suvokimas savaime glumina, jei tokią įvairovę įsivaizduotume vien tik sinchroniškai, esančią vienu laiko momentu; ką ir kalbėti, jei šį įsivaizdavimą išplėstume diachronine perspektyva, besidriekiančia ir į praeitį, ir į ateitį (Atkinson 2016: 1).

Baladžių tyrimai irgi trunka ne vieną šimtmetį – tai taip pat yra save palaikanti ir perkurianti, perpasakojanti tradicija. Būtų galima netgi kalbėti apie „baladės mitologemą“ folkloristikoje, bent jau Vakarų ir Šiaurės Europos, taip pat Šiaurės Amerikos tautosakos kontekste. Šios studijos perėjo kelis istorinius tarpsnius, kurie maždaug pakartojo visos folkloristikos raidą. Anglosaksų baladiškoji tradicija, be abejonės, buvo ekspansyviausia – ji neišsitemko vienoje šalyje, bet apėmė ir kitus žemynus, tad nenuostabu, kad ir akademinėje sferoje anglakalbiai autoriai, plėtodami baladžių diskursą, diktudavo madas ir neretai nustelbdavo kitus balsus folkloristikoje. Dabar jau primirštos tos paskatos, kitados vertusios pirmuosius tyrinėtojus klasifikuoti, tipologizuoti baladžių masyvą, ieškoti bendrųjų apibrėžčių, motyvų konstantų ir pan. Užtat į pirmąją vietą iškyla tai, kas anksčiau būtų buvę laikoma mažiau vertinga, atsitiktina, ne grynai „folkloriška“. Viena iš tokių teminių sričių – rašto ir, konkrečiau, spaudos vaidmuo liaudies baladžių tradicijoje. Šis aspektas įvairiapusiskai reflektuotas Vakaruose, bet Lietuvoje dar menkai pažintas, tad dabar mėginsime aptarti jį plačiau.

BALADŽIŲ PLITIMAS PER SPAUDĄ: SPAUSDINTŲ LAKŠTŲ AMŽIUS

Liaudies dainos paprastai laikomos priklausančios kaimiškajai tradicijai, nes paprastai jos perduodamos iš lūpų į lūpas, iš kartos į kartą toje pačioje vietoje gyvenančių žmonių. Tačiau iš tiesų Europoje, ypač Vakarų Europoje, pradedant XVI a., daugiau kaip keturis šimtus metų buvo nepaprastai populiarios dainos spausdinta forma. Žymus kultūrologas Peteris Burke'as, aptardamas istorikų ir etnologų Europos populiariosios kultūros tyrinėjimus (žr. Burke 1984, 1991), teigia, kad pokyčius Šiaurės ir Vakarų Europoje 1650–1800-ais metais daug labiau nei bet kada lėmė rinkos jėgos. Tradicinės liaudies kultūros, atsispyrusios tokiai daugybei reformų, gajumą pakirto technologinis ir ekonominis perversmas.

Viena iš kultūrinių pokyčių priežasčių (anksčiausiai paveikusių Šiaurės Europos populiariąją kultūrą) buvo spauda. Skaityti pramokusi liaudis nebeapsiribodavo Biblijos skaitymu. Laikotarpiu nuo 1650 iki 1800 metų Vakarų Europoje – tai pigios spaudos leidinių (pranc. *bibliothèque bleue*, šved. *skyllingtricker*, vok. *Volksbuch*, isp. *pliegos de cordel*, rus. *лубочная литература*) amžius; šias pigias, susegtas knygeles pardavinėdavo ne tik miestuose, bet ir kaimuose, kur jų atveždavo keliaujantys prekeiviai. Rusijoje tokio pobūdžio spauda išsiskyrė tuo, kad paveikslėliai būdavo svarbesni

už nedidelius tekstus, o Vakarų Europoje priešingai – paveikslėliai turėjo veikiau dekoratyvinę, tekstui subordinuotą funkciją, būdavo pritaikomi prie įvairių sužetų. Tekstai būdavo skiriami liaudžiai, tačiau tai nebuvo liaudies kūryba – lygiai kaip ir didesnioji tradicinės sakinės kultūros dalis (Burke 1984: 368). Brošiūrų spausdinimas ir platinimas buvo ne valstybinių ar bažnytinių institucijų, bet mažų spaustuvelių, privačių įmonių rankose. Institucijos galėjo tik cenzūruoti, kas buvo išleidžiama. Leidėjai buvo linkę produkuoti tai, ką galėtų parduoti, ir čia maišėsi pamaldumą skatinantys skaitiniai su pramogai skirtais skaitiniais (riterių romanais ir pagarsėjusių nusikaltėlių istorijomis), ne mažiau populiarūs buvo praktinio pobūdžio skaitiniai (kaip antai almanachai, kalendoriai, kurie lyg kokie nedideli žinynai pateikdavo žemės ūkio, astrologijos, medicinos, prekybos žinių, matavimo vienetų ir istorijos faktų). Šių pigiųjų spaudinių autoriai vienu metu galėjo būti ir baladžių rašytojai, ir stichines nelaimės aprašantys reporteriai, ir religinių legendų perpasakotojai (žr. Laws 1957: 34). Abiejų Tautų Respublikoje, Lenkijoje ir Lietuvoje, irgi būta panašių leidinių (lotyniškų, vokiškų, vėliau beveik vien tik lenkiškų; žr. Patiejūnienė 2008: 119²), didžiąją jų dalį sudarė karinės, politinės, diplomatinės tematikos spauda, todėl apie liaudišką (turint omenyje lietuviškai kalbančią visuomenės dalį) jų paskirtį kalbėti netenka.

Populiarių dainų žodžiai būdavo spausdinami įvairaus dydžio lakštuose, kurie vėliau pavadinti *broadsides*³. Tie spausdinti lakštai iš pradžių neturėjo gaidų, tik būdavo pridėta pastaba, kad žodžiai dainuojami pagal kokią nors žinomą melodiją. Spausdinti dainų lakštai buvo populiarūs Didžiojoje Britanijoje, Nyderlanduose, Prancūzijoje, Italijoje, Ispanijoje ir Vokietijoje, o vėliau ir Amerikoje. Įdomu, kad daugelis pirmųjų baladžių tyrinėtojų skyrė tradicines balades ir spausdintų lakštų balades, pastarąsias laikydami „prastais originalo perteikimais“ (žr. CShHP).

Technine prasme sąvoka „spausdintas lakštas“ nėra susijusi tik su liaudies dainomis. Spausdinto lakšto tekstu laikoma bet kokia medžiaga, išspausdinta tik ant vienos lapo pusės. Todėl tai galėjo būti ir skelbimai, atsišaukimai, reklama ir kita kas. *Broadsides* laikomi taip pat ir kai kurie iš abiejų pusių išspausdinti lakštai.

Spausdinti lakštai su baladėmis arba liaudies dainomis vadinami „didelio formato lakštais“ (*broadsheets*⁴), „prekystalių baladėmis“ (*stall ballads*) arba „lapelių dainomis“ (*slip songs*). Ankstyvieji lakštai būdavo spausdinami gotikiniu šriftu,

2 Autorė, aptardama šiuos leidinius iš žurnalistikos istorijos perspektyvos, vadina juos (vien)kartiniais laikraščiais, laikraščiais skrajutėmis, efemeridėmis ir kt.

3 Žr. ODLIS: *broadside*. Tikslaus terminų (neretai sinonimiškai vartojamų) *broadsides*, *broadsheets* vertimo, nurodančio kaip tik šią XVI–XIX a. Europos istorijos realiją, nėra. Pagal kontekstą jie verčiami kaip „didelio formato lakštiniai spaudiniai“; o gali būti ir „plakatai“. Lākštas (*sheet*) turi ir knygotyrinę reikšmę – tai didelis popieriaus lapas, pjaustomas į spaudinių lapus. Lietuvoje yra patvirtintas terminas „lakštinis leidinys“ – leidinys iš vieno ar kelių bet kokio formato išspausdintų nesusegtų lapų, žr. LSTŽ: *lakštinis leidinys*. Šiame straipsnyje *broadside*, *broadsheet* verčiama „spausdintas lakštas“.

4 Žr. ODLIS: *broadsheet*.

todėl juose esančios baladės dažnai vadinamos gotikinėmis (*black-letter ballads*). Apie 1700-uosius metus gotikinį šriftą pakeitė lotyniškas, o juo spausdintos baladės imtos vadinti lotyniškėmis baladėmis (*white-letter ballads*).

Prieš spausdinimą spaustuvėse lakštai būdavo prirašomi ranka. O prieš liaudies dainoms pradendant plisti rašytine forma būta ne vieną šimtmetį trukusios menestrelių ir liaudies dainininkų tradicijos. Šioms tradicijoms nykstant ir plintant spausdinimo mašinoms, liaudies dainų tradicija buvo nukreipta į spausdintus lakštus, kurie dar labiau paspartino menestrelių poezijos nuosmukį. Spausdintus lakštus savo ruožtu pakeitė laikraščiai ir spausdintos gaidos.

Iš pradžių spausdintuose lakštuose, kaip minėta, nebuvo gaidų, tik įrašyta pas-taba, kad žodžiai išdainuojami pagal kokią nors žinomą melodiją. Lakštai dažnai būdavo puošiami medžio raižiniais. Jie būdavo pardavinėjami ant prekystalių arba juos siūlydavo keliaujantys prekeiviai. Žmonės klijuodavo lakštus ant sienų, įklijuo-davo į laivo žurnalus ir kitose vietose, kur būdavo patogu iš jų mokytis. Kai dainą išmokdavo, lakštą pakeisdavo arba ant jo klijuodavo kitą lakštą su daina.

Ankstviausi spausdinti populiarių melodijų lakštai pasirodo XVI amžiuje. Apie 1506 metus buvo išspausdinta brošiūra su baladėmis, pavadinta *Iš Robino Hudo žygių* (*A Lytel Geste of Robyne Hood*). 1520 m. tūlas knygų pardavėjas Oksforde pardavė per 190 baladžių. Tuo laikotarpiu, kai raštingumas dar nebuvo visuotinis, baladžių populiarumas buvo neeilinis reiškinys. Nuo 1556 metų Anglijoje priim-tas reikalavimas, kad spaustuvininkai gautų leidimą iš Londono leidėjų bendrovės *Stationers' Company*. Kitais metais bendrovė pareikalavo teisiškai registruoti spaus-dintas balades po keturis pensus už kiekvieną. Ši tvarka galiojo iki 1709 metų. Londono leidėjų bendrovės dokumentuose yra daugiau kaip trys tūkstančiai tokių registracijos įrašų, t. y. būtent tiek yra spausdintų baladžių „variantų“.

Tokie patys didelio formato lakštai kartais leidėjų būdavo spausdinami iš abiejų pusių, perlenkiami keletą kartų ir susiuvami, kad pasidarytų nedidelė brošiūra. Šie spaudiniai būdavo vadinami *chapbooks*⁵ (pigiomis knygelėmis, brošiūromis), savotiš-ku to meto skaitalu. Šių pigių knygelių populiarumas pasiekė apogėjų XVIII amžiuje. Jomis prekiaavę *chapmen* buvo prekeiviai, kurie keliaudavo iš vienos gyvenvietės į kitą ir pardavinėdavo balades bei pigias knygeles. Vėliau jos būdavo pardavinėjamos mies-tų ir miestelių rinkose nuo prekystalių. Iš to kilo pavadinimas „prekystalių lakštai“.

Pirmieji dainų ir baladžių rinkiniai pigiose knygelėse buvo vadinami „girliando-mis“, „vėriniais“, „almanachais“ (*garlands*). Jie pasirodo jau 1584 m. Anglijoje, kai Richardas Jonesas išspausdina rinkinį *Pilnos rieškučios malonių džiaugsmų* (*A Hande-full of pleaseant delites*), kuriame buvo baladė „Žaliarankovė“ (*Greensleeves*).

5 Terminą *chapbook* išversti sudėtinga, nes jis daugiareikšmis, o dažniausiai apima ir visas savo reikšmes: nedidelės apimties, nedidelio formato, pigios spaudos paklausus, populiarus leidinys, žr. ODLIS: *chapbook*.

XIX a. spausdintų lakštų populiarumas dar buvo smarkiai ūgtelėjęs, bet neilgam. XX a. pradžioje laikraščiai galutinai išstūmė spausdintus lakštus. O ir paties dainavimo populiarumas ėmė slopti, užėigos namuose nebebuvo skatinama dainuoti, nes buvo priimti įstatymai, ribojantys triukšmą viešose vietose (žr. CShHP).

Aptariant šį spausdintų lakštų baladžių fenomeną, svarbu neišleisti iš akių, kaip keitėsi populiariosios kultūros veidas ir jos vieta visos kultūros fone. Iki minėto istorinio laikotarpio populiarioji kultūra buvo visų kultūra. Tačiau pradėdant nuo Renesanso ir ypač XVII–XVIII amžiais Vakarų Europoje matome, kad elitas tikslingai atsiriboja nuo populiariosios kultūros, nebedalyvauja karnavaluose ir kitokiuose pasilinksminimuose, atsisako kaimiško dialekto ir pan. Kaip tik tuo metu, pasak Burke'o, kai populiarioji kultūra, besinaudojanti pigiosios spaudos teikiamais privalumais, kur kas daugiau nei iki tol sėmėsi iš išsilavinusiųjų kultūros, šitoks pasitraukimas akivaizdžiai reiškė siekį išlaikyti atstumą tarp išsilavinusio elito ir paprastos liaudies. Liaudies kultūra elitui savaime darėsi vis svetimesnė.

Toks pasitraukimas iš liaudies kultūros nepraėjus nė kelioms kartoms atnešė paradoksalių pasekmių. XVIII a. pabaigoje kai kurie išprusę europiečiai (ir Rytuose, ir Vakaruose) liaudies kultūrą atrado kaip kokį prarastą, nostalgiją keliantį pasaulį. Galime prisiminti Jean-Jacques'ą Rousseau ir beužgimstantį romantinį sąjūdį. Tuo metu gimė ir pati sąvoka „liaudies kultūra“, turėjusi įvardyti „nemokytų žmonių“ kultūrą (žr. Burke 1984: 370).

Taigi, baladės, nors ir plitusios bei buvusios palaikomos gana patikimos „medijos“ – spaudos, tuo pat metu anaipol nebuvo išsilavinusiųjų elito interesų lauke, priešingai, jos priklausė „žemosios“, t. y. pigiai įgyjamos, populiariosios kultūros sferai. Suprantama, kad pirmiesiems baladžių rinkėjams ir mėgėjams iš aukštesniųjų visuomenės sluoksnių veikiau rūpėjo grynoji baladžių poezija, o ne kiek nevalyva jų tikrovė, besireiškusi, be kita ko, ir *broadsides* lakštų pavidalais.

IŠ ANKSTYVOSIOS BALADŽIŲ LEIDIMO IR REDAGAVIMO ISTORIJS: W. MOTHERWELLAS, S. GRUNDTVIGAS, F. J. CHILDAS IR KITI

Vakarų Europos, Šiaurės Europos ir Amerikos baladžių tyrinėjimai yra neatsiejami nuo Franciso Jameso Childo, Svendo Grundtvigo ir, gal kiek menkesniu mastu, Johno Meierio baladžių rinkinių. Kai kurie mokslininkai tiesiog taip ir mano, kad baladėmis esą reikia laikyti tai, kas sudėta į tuos rinkinius. Net ir tie mokslininkai, kurie studijavo Childo, Grundtvigo ir Meierio pirmtakus – tokius redaktorius ir rinkėjus, kaip Thomas Percy, Walteris Scottas, Ludwigas Erkas ir Fritzas Böhme, – dažnai apeidavo nemažą dalį jų medžiagos, kurią atmetė ir didysis triumviratas. Childas, Grundtvigas ir Meieris smarkiai išsiskyrė kaip turėjusieji nepalyginti

geresnį skonį ir gilesnį supratimą apie baladžių žanrą nei jų pirmtakai. Šių mokslininkų sudaryti baladžių veikalai tapo pagrindu didžiajai daliai baladžių tyrinėjimų (Richmond 1989: xi). Taigi balades iš esmės tyrinėti pradėdama pačioje XIX a. pabaigoje, jau pasibaigus minėtam spausdintų lakštų klestėjimo laikotarpiui. Baladžių tyrinėjimai, kaip ir visi moksliniai užmojai, buvo veikiami akademinų ar, bendriau kalbant, intelektualinių srovių, tokių kaip lyginamoji literatūra ar lyginamoji lingvistika, evoliucijos teorija, Sigmundo Freudo ir Carlo Gustavo Jungo psichoanalizė, struktūrinė lingvistika, performatyvumo teorija, sakytinių formulių kompozicijos hipotezė ir daugybė kitų. Baladės yra laikomos tarptautiškiausiu folkloro žanru, tačiau nė kiek ne mažiau tarptautiniai yra ir įvairių kraštų baladžių tyrinėjimai. Mokslininkai daug žvalgosi į kits kitą, į kitų tautų baladžių tyrinėjimus, plėtodami šakotą ir nesibaigiantį polilogą, dešimtmečius trunkančią polemiką. Kad ir kokia būtų įvairovė, vis dėlto jų sutariama dėl šių keturių pamatinių dalykų: 1) tai, kas yra Grundtvigo, Childo ir Meierio rinkiniuose⁶, yra baladės; 2) baladės yra liaudies kūryba, bet ne anoniminės nežinomų kūrėjų poemos; jos sukurtos bendruomenės (nors ir nėra vienos nuomonės, *kas* laikytina liaudimi ir *kaip* galėjęs vykti bendruomeninis baladžių kūrimas); 3) baladės yra dainuojamoji tautosaka, jos yra dainuojamos, nors pagal seną tradiciją baladės būna ir deklamuojamos (ypač Škotijoje); 4) balades galima atskirti nuo kitos liaudies poezijos (dainų) iš to, kad jos papasakoja istoriją (ten pat: xi–xii).

Su baladžių leidimu glaudžiai susijusios jų redagavimo nuostatos. Šių nuostatų raidą gražiai reflektuoja Flemmingas Andersenis straipsnyje „[Leisti] viską, kas yra... taip, kaip yra“: apie teksto kritikos baladžių tyrinėjimuose radimąsi (“*All There Is... As It Is: On the Development of Textual Criticism in Ballad Studies*”; žr. Andersen 1994). Pasak jo, XVIII a., vadinamuoju antikvarų laikotarpiu, taip pat pirmaisiais XIX a. dešimtmečiais, būdas, kuriuo baladės buvo pateikiamos į viešumą, priklausė ne nuo jų šaltinių pobūdžio, bet nuo to, ką rinkinio sudarytojas laikė tinkamiausia „originaliojo bardo“ ar „tautos mūzos“ išraiška. Mažai reikšmės būdavo teikiama tam, ar baladė yra spausdinta, ar kokio mėgėjo užrašyta iš kaimo dainininko, ar tiesiog „dainuojama visų“ kaip populiarus kūrinys. Tekstai būdavo darkomi, klasuojami, posmai – išmetami arba, redaktoriaus pageidavimu, įterpiami kiti posmai, menkai ar visiškai nesirūpinant, ką daina galėjusi reikšti tiems, kurie ją dainavo. Trumpai tariant, redagavimas buvo suprantamas kaip „gerinimo“; „išstobulinimo“ sinonimas. Ryškiausias antikvarų požiūrio pavyzdys buvo anglo Thomaso Percy 1765 m. išleistas rinkinys *Senosios anglų poezijos reliktai* (*Reliques of Ancient English Poetry*), susilaukęs didelio populiarumo.

.....
 6 *Danmarks gamle Folkeviser* (pradėtas leisti Grundtvigo 1853 m. Kopenhagoje); Francis James Child. *The English and Scottish Popular Ballads* (1882–1898 m. Bostone); *Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien* (pradėtas leisti Meierio 1935 m. Berlyne).

Požiūris į šaltinius iš aukšto išliko ir vėliau, kai redaktoriai ėmėsi įtraukti kūrinus, užrašytus iš sakytinės tradicijos. Ne mažiau svarbus ir populiarus Walterio Scotto rinkinys *Menestrelių dainos iš Škotijos (Minstrelsy of the Scottish Border)*, pasirodęs prabėgus trisdešimt penkeriems metams po Percy *Reliktų*, galėtų būti kritikuojamas panašiai – kaip neištikimas šaltiniams. Pirmojo leidimo įžangoje Scottas užsimena dalį medžiagos ėmęs iš sakytinių šaltinių, kai ką pats užrašęs ankstyvoje jaunystėje. Beje, pats faktas, kad sakytinės balades leidėjas pateikęs rašytine forma, susilaukė kritinių pastabų. Minėtinas net į istoriją įėjęs Jameso Hoggo, vieno iš Scottu sekusių poetų ir redaktorių, motinos atsiliepimas. Hoggo motina, pati buvusi baladžių dainininkė, emociškai skundėsi Scottui po to, kai pamatė jo rinkinį:

Nė viena iš mano dainų niekada nebuvo išspausdinta, kol jūs jų neišspausdinote, ir jūs visas jas sugadinote. Jos yra skirtos dainuoti, o ne skaityti; bet dabar jūs atėmėte iš jų grožį ir jos daugiau niekad nebebus dainuojamos. O visų blogiausia tai, kad jos yra negerai išgirstos ir negerai užrašytos (cit. iš Andersen 1994: 30).

Tačiau augant susidomėjimui gyvąja baladžių tradicija, kuri Škotijoje buvo stipresnė nei bet kur kitur, pamažu imta naujai vertinti redaktoriaus užduotį. Poreikis keisti radikalaus redagavimo nuostatas pagaliau buvo išgirstas. Kadangi paprastai buvo laikoma, kad liaudies baladės klesti kaimo bendruomenėse, tarp neraštingų žmonių, tie pokyčiai atėjo iš gana netikėtos pusės. Juos sukėlė Williamas Motherwellas, šerifo sekretoriaus pasiuntinys, savo laisvalaikį ir atliekamus pinigus leidęs rinkdamas balades mažame audėjų kaimelyje Renfrusyro krašte, kuris – priešingai stereotipui – buvo labiau industrinis nei agrikultūrinis, anaipatol ne izoliuotas ir toli gražu ne neraštingas.

Įdomu, kad rengdamasis spausdinti balades Motherwellas bendravo su Scottu ir tarėsi su juo redagavimo klausimais. Štai kaip laiške, rašytame 1825 m., Scottas atsako Motherwellui apie vieną jo klausiamą baladės tekstą, kurį Scottas pripažįsta kaip genialų baladžių poezijos pavyzdį:

Aš manau, kad turėtumėte jį išspausdinti tiksliai taip, kaip jūs jį užrašėte, su nuoroda į asmenį, kuris jį tokį nepaprastą išsaugojo, kad kiekvienas galėtų įsitikinti jo autentiškumu, kas manys, jog tai yra svarbu.

Toliau tame pačiame laiške randame ypatingą Scotto prisipažinimą:

Iš tiesų manau, kad aš pats dariau neteisingai, kai, stengdamasis išgauti geriausią galimą senovinės baladės pavidalą, suliedavau po kelis pavyzdžius, paimtus iš skirtingų vietų, ir kad tobulindamas poeziją daugeliu atžvilgių gadinau senos dainos paprastumą (cit. iš ten pat: 32).

Tai išties programiškas tvirtinimas, ruošęs dirvą ir padėjęs Motherwellui artikuliuoti bręstantį savo, kaip mokslininko, sąmoningumą. Gyvai domėjęsis sakytine tradicija,

Motherwellas rūpinosi šią tradiciją *tiksliai* atspindėti, tad siekė redaguoti taip, kad rezultatas atitiktų ypatingą sakinės tradicijos prigimtį. Antai vienas iš tokių principų yra naujoviška nuostata, kad skirtingos tos pačios baladės versijos gali būti laikomos vienodai autentiškomis ir vertomis skelbti.

1827 m. išleidžiamas novatoriškas, ledus pralaužęs Motherwello veikalas *Sevovinės ir šiuolaikinės menestrelių dainos*⁷. Jau pavadinimas žymi unikalią poziciją: tuo laiku, kai dauguma baladžių entuziastų dar siekė atkurti savo protėvių poezijos relikto pasaulį, Motherwellas pareiškia, kad jį domina ir jo amžininkų tradicijos. Iš tiesų Motherwellas sukeičia prioritetus: užuot skyręs pagrindinį dėmesį relikto, jis atsigręžia į tebegyvuojančią tradiciją.

Taigi Motherwellas, rinkinyje reprezentuojantis *gyvenamojo meto* baladžių medžiagą iš *raštingos, pusiau industrializuotos* Škotijos srities, išplėtojo tekstų kritikos strategiją, turėjusią įtakos vėlesniems baladžių redaktoriams. Jis puikiai išmanė baladžių gyvavimo kontekstą dėl savo plačių lauko tyrimų (didžiąją rinkinio medžiagos dalį jis pats 1825 ir 1826 m. užrašė Renfrusyro srityje iš dvidešimt penkių pateikėjų, daugiausia iš Kilbarchano kaimo audėjų bendruomenės dainininkių), ir tai leido pamažu išgryninti skrupulingo redagavimo principus. Beje, kaip matėme, šiame procese „pribuvėjos“ vaidmenį atliko ne kas kitas, kaip seras Scottas, nors jis pats, kaip ir lietuvis Liudvikas Rėza, garsėjo kaip perdėm dailindavęs savo redaguojamus tekstus.

Tai, kad Motherwellas vertino balades kaip sakininį fenomeną, taip pat reiškė lūžį, nes anksčiau manyta, jog varijuoją tekstai esantys tik netobuli baladės „originalo“ veidiniai. Vietoj to dabar buvo teigiama, kad sakininė tradicija esanti pajėgi produkuoti visai skirtingas tos pačios baladės versijas, ir kiekviena iš jų galinti gauti savarankišką (nepriklausomą) statusą. Dėl to yra įprasta pateikti po kelis vienos baladės perteikimus, užuot vieną konkretų tekstą paprastai kanonizavus kaip svarbiausią baladės tipo versiją.

Po dvidešimties metų Motherwello darbas pagaliau buvo deramai įvertintas – ir būtent Grundtvigo, kuris 1847 m. dar tik pretendavo tapti nacionalinio danų baladžių rinkinio redaktoriumi. Tais metais Danijos literatūros rėmimo draugijai jis pateikė *Senųjų Danijos liaudies baladžių (Danmarks gamle Folkeviser)* prospektą, kuriame laikėsi redagavimo principų, suformuluotų Motherwello.

Grundtvigas pateikia būdingą pastebėjimą, koks likimas gali ištikti balades, pakliuvusias į „išsprusio“ redaktoriaus rankas:

Sakininė daina stokoja gyvybingumo ir būna nepataisomai iškraipoma ne dėl to, kad [liaudis] yra neraštinga ir šiurkšti. Tai, ką [liaudies dainininkai] paveldi iš savo protėvių, jie nepakeistu pavidalu perduoda savo vaikams... Vėtymas ir mėtymas per tris ilgus šimtmečius senos baladės tekstui liaudyje padaro mažiau žalos, nei per trumpą valandėlę gali padaryti kokio žvitraus ir rafinuoto šių dienų redaktoriaus ranka (cit. iš Andersen 1994: 35).

7 William Motherwell. *Minstrelsy. Ancient and Modern*, Glasgow: John Wylie, 1827.

Supažindindamas su teoriniais ir praktiniais principais, Grundtvigas suformuluoja pagavią frazę, apibendrinančią jo požiūrį į baladžių redagavimą: pirmasis principas – spausdinti „viską, kas yra“, antrasis – spausdinti viską „taip, kaip yra“.

Tad būtų teisinga sakyti, kad Motherwellas suvaidino nemenką vaidmenį formuojantis Grundtvigo požiūriui. Vis dėlto kaip tik Grundtvigas tas idėjas priverstė subrandinti vaisius, o mokslininko įžvalgumas ir kruopštumas lėmė, kad jo parengtas rinkinys tapo vėlesnių nacionalinių tradicinės poezijos rinkinių ir leidinių etalonu. Reikia paminėti, kad dauguma iš 539 baladžių tipų, spausdinamų jo rinkinyje, yra paimta iš rankraščių, o tiesiogiai užrašytų tėra mažuma⁸. Šiame kontekste įdomu tai, kad didžiausio įvertinimo Grundtvigas susilaukė iš žmogaus, kuris gavo redaguoti nacionalinį rinkinį *Anglų ir škotų liaudies baladės* (*The English and Scottish Popular Ballads*), kurio dešimt tomų išėjo 1882–1898 metais. Tai buvo Harvardo universiteto profesorius Francisas Jamesas Childas. 1866 m. Childas išvydo pirmąjį Grundtvigo *Danmarks gamle Folkeviser* tomą, ir tai lėmė, kad visa jo medžiaga buvo pertvarkyta pagal baladžių suskirstymo daniškame leidinyje principus. Childas rašė nuoširdžiai dėkojamas už pagalbą, gautą iš Grundtvigo *Senujų Danijos liaudies baladžių* – veikalo, savo srityje neturinčio sau lygių, kuris visais atvejais galįs būti kaip nacionalinių baladžių rinkinių modelis. Pirmasis Childo baladžių rinkinio tomas išėjo 1882 m., likus vieniems metams iki Grundtvigo mirties. Grundtvigas žinojo, kokią neįkainojamą pagalbą jis buvo suteikęs Childui. 1883 m. sausio 23 d. laiške jis rašė: „Tikiuosi, nesuprasite manęs neteisingai, jei pasakysiu, kad žiūrėdamas į Jūsų darbą jaučiu tėvišką pasididžiavimą ir galbūt šiek tiek tautinės tuštybės.“

Šiuos pirmuosius akademiško požiūrio į balades propaguotojus siejo idėjinė giminystė: amerikietis Childas pripažino savo skolą danui Grundtvigui, kuris – kaip skelbėsi jaunystėje – žinojo esąs skolingas škotui Motherwellui, o šis savo ruožtu įsiklausė į sero Scotto laiške jam duotą patarimą išsaugoti tiek tikslus tekstus, tiek duomenis apie pateikėjus. Žinoma, kaip tik Scottas buvo gavęs gerą pamoką iš minėtosios baladžių dainininkės, sakiusios, esą jis „sugadinęs visas balades“. Motherwellas, Grundtvigas, Childas ir kiti pirmieji nacionalinių baladžių rinkinių sudarytojai buvo linkę leisti „viską, kas yra, taip, kaip yra“. Matthew Hodgartas vėliau teigė, kad „ankstesnės baladžių tyrinėjimų istorijos negalima lengvai atsieti nuo idėjų istorijos ir literatūrinio skonio“⁹. Toks aiškus skonis ir buvo būdingas Motherwellui, Grundtvigui ir Childui. Paskesnės kartos tyrinėtojai neturėjo tokių ryškių orientyrų.

8 Įdomu, kad panašiu metu (1853 m.) Magnuso Brostrupo Landstado išleistas norvegų baladžių rinkinys yra sudarytas daugiau iš sakytinės tradicijos kūriniių (apie šimtas baladžių). Folkloristai ši rinkinį daug menčiau žino nei Grundtvigo (žr. Richmond 1989: 282–283).

9 Matthew Hodgart. *The Ballads*, London: Hutchinson's University Library, 1950, p. 151; cit. iš Andersen 1994: 40.

RAGINIMAI RINKTI BALADES: AMERIKOS FOLKLORO DRAUGIJA,
LIAUDIES ŠVIETIMO JUDEJIMAS DANIJOJE

Amerikoje po Childo ir su atodaira į Childą išleista gausybė baladžių rinkinių, tačiau į juos dažnai būdavo įtraukiama tik konkrečios valstijos, regiono folklorinė medžiaga, kaip antai: L. Pound *Nebraskos ir Vidurio Vakarų liaudies daina (Folk-Song of Nebraska and the Central West, 1915–1916)*, O. D. Campbell, C. J. Sharpo *Angliškos liaudies dainos iš Pietų Apalačų (English Folk-Songs from the Souther Apalachians, 1917)*, Ph. Barry ir kt. *Britų baladės iš Meno (British Ballads from Maine, 1929)*, A. K. Daviso *Tradicinės Virdžinijos baladės (Traditional Ballads of Virginia, 1929)*, H. M. Beldeno *Baladės ir dainos, surinktos Misūrio folkloro draugijos (Ballads and Songs Collected by the Missouri Folk-Lore Society, 1940)*, P. G. Brewsterio *Baladės ir dainos iš Indianos (Ballads and Songs from Indiana, 1940)* ir t. t. (žr. Richmond 1989). Tie rinkiniai nelyginant kokie mikropasaulėliai atspindėjo bendrąją tuometinę baladžių situaciją, fiksavo pokyčius, kurių atskaitos taškas buvo Childo veikalas. Štai Amerikos folkloro draugijos metiniame susitikime 1911 m. tuometinis draugijos prezidentas Henry Beldenas perskaitė pranešimą¹⁰ – kreipimasi į kolegas su raginiu rinkti balades iš gyvosios tradicijos. Kita vertus, pranešime buvo išsakyta nuomonė apie tai, kokios svarbios yra spausdintos ir rankraščiuose užrašytos baladės sakytinėje tradicijoje gyvuojančių baladžių išlikimui ir sklaidai. Į šį išsamų pranešimą verta įsižiūrėti iš arčiau. Beldenas analizuoja rinkinį *Dainos-baladės ir kita liaudies poezija, žinoma Misūryje (Song-Ballads and Other Popular Poetry Known in Missouri)*, išspausdintą 1910 m. Misūrio folkloro draugijos užsakymu.

Taigi pranešimo pradžioje Beldenas retoriškai klausė, kas yra tos tradicinės liaudies dainos, surinktos ir užrašytos studentų nuo Naujosios Škotijos iki Naujosios Meksikos. Iš tiesų tai labai heterogeniškas rinkinys. Iš šimtų kūrinių, pretenduojančių būti atskirais ir savarankiškais vienetais, pranešėjo artimas kolega Phillipsas Barry atpažino penkiasdešimt dvi balades, esančias ir Childo rinkinyje. Kita dalis yra paties įvairiausio pobūdžio ir turinio dainos, kurias sieja nebent tai, kad jos gyvuoja sakytinėje tradicijoje. Apibendrinamas Misūrio rinkinio balades Beldenas teigė, kad jos yra linkusios prarasti sodrų baladiškąjį stilių. Nors esama nedidelio skaičiaus tam tikrų baladžių bendrųjų vietų (dažnai įpinamų ne vietoje) ar augančių pasikartojimų, bet nėra nieko panašaus į meniškąsias sekvencijas ir kulminacijas, kuriomis puikuoja Childo rinkinio baladės. Teisybė, Misūrio baladės nėra baladžių lakštų ar samdomo rašeivos stiliaus – joms svetimos tiek šiurkščios vulgarybės, tiek banalūs moralizavimai, būdingi tipiškomis baladėms iš lakštų. Vis dėlto tai yra suvytę, beveik į skeletą susitraukę variantai, palyginti su pirmąkščiu jų grožiu, nors pasakojimo šerdis ir yra išlikusi.

.....
10 Po metų šis pranešimas buvo išspausdintas draugijos leidžiamame žurnale (žr. Belden 1912).

Tos baladės, randamos ir Childo rinkinyje, yra tik maža (veikiausiai pati seniausioji) dalis, priklausanti kur kas didesniai romantinių pasakojamųjų dainų masyvui, išlikusiai saky tinėje tradicijoje. Jos yra dainuojamos, ne deklamuojamos, ir labai retai yra išties epinio masto. Čia vyrauja tos pačios baladžių temos, kaip per pastaruosius du šimtmečius Anglijoje spausdintuose baladžių lakštuose. Beldeno nuomone, vargu ar verta, net jei tai būtų įmanoma, išvardyti ir suklasifikuoti tas pozicijas Misūrio baladžių rinkinyje, kurios atrodo kilusios – tiesiogiai ar netiesiogiai – iš Europoje spausdintų baladžių. Daugelis iš jų prarado bet kokį išskirtinį naratyvo turinį ir virto liaudies lyrika, dažniausiai proverksmiai besiskundžiančia arba maištaujančia dėl apviltos meilės. Kitų baladžių prisimenami tik fragmentai. Kai kurios, ta forma, kuria buvo užrašytos, yra sunertos iš daugelio paprastų elementų – aptrupėjusių prisiminimų, jungiamų į nesąmoningą ar pusiau sąmoningą poezijos darinį – tai procesas, gana gerai pažįstamas, tačiau menkai perprastas baladžių tyrinėtojų. Neįmanoma nustatyti, kiek skirtingų kūrinių rinkinyje išplėtoja, pavyzdžiui, paliktos merginos temą, nes daugybė iš jų atrodo perdėm individualūs ar laikini atminties nuotrupų konstruktai.

Kita vertus, šalia kūrinių, reprezentuojančių Senojo Pasaulio baladžių lobyną, gyvuoja tam tikra dalis, kurią teisėtai galėtume vadinti Amerikos baladėmis. Kai kurios jų išties yra tiesiogiai kilusios iš Britanijos „minios baladžių“ (*vulgar ballads*), tačiau buvo taip smarkiai perdirbtos, kad įgavo išimtinai amerikietišką koloritą.

Taigi rinkinyje – marga įvairovė. Čia esama kūrinių, kuriems būdingas vadinamųjų minios baladžių arba populiariųjų baladžių (*popular ballads*) stilius, taip pat yra sentimentalų baladžių (*sentimental ballads*) ir baladžių religine tematika (*godly ballads, religious ballads*). Esama jūreivių baladžių (*sailor's ballads*), kareivių baladžių (*soldier's ballads*), (karo) stovyklos baladžių (*camp-ballads*), kaubojų dainų (*cowboy-songs*) ir emigrantų dainų (*emigrant's songs*).

Baigdamas Beldenas skiria dėmesio keliems bendresniems klausimams. Jo nuomone, bendriausiai ir pagrindinei – klasifikacijos problemai spręsti baladžių rinkimas Amerikoje vargu ar galėtų būti tiesioginė paspirtis. Tačiau tikėtina, kad tai gali nušviesti kai kuriuos klausimus, spręstinus pirmiau už bendriausiąją problemą: (1) spausdintinės ir rankraštinės tradicijos santykį su saky tine tradicija; (2) saky tinės tradicijos ir „populiariosios baladės“ stilių tarpusavio santykius; (3) „neautorinių“ baladžių kilmę; (4) muzikos funkciją baladžių genezėje ir raidoje; (5) socialinį ir geografinį baladžių pasiskirstymą. Matome, kad Beldenas pirmiausia išskiria rašytinės ir saky tinės tradicijos santykį. Jam, skirtingai nei Childui, šis santykis regisi kaip problema, kurios negalima ignoruoti.

Pasak Beldeno, tyrinėjimai Naujojoje Škotijoje atskleidė, kad spausdintų baladžių atsivežimas iš Škotijos daug prisidėjo išsaugant to regiono balades. Jo kolega Hubertas Gibsonas Shearinas yra sakęs, kad taip pat ir kaimo vietovių – ir net miestų –

laikraščiai prisideda prie dainų ir baladžių paplitimo Kentuckyje; daugybė puikių baladžių buvo tokiu būdu išsaugota. Be to, Beldenas atradęs, kad muzikos žurnalas *Trifet's Monthly Budget of Music* ir tokie spausdinti dainynėliai kaip *The Forget-Me-Not Songster* ar *Old Put's Songster* yra žinomi ir naudojami Misūryje (savo akimis jis yra matęs net visiškai suskaiitytų egzempliorių). Žinomi ir baladžių lakštai, prekeivių parduodami už keletą centų. Daugumą minios baladžių, užrašytų iš tradicinių dainininkų Naujojoje Anglijoje, Kentuckyje ir Misūryje (nors dainininkai paprastai teigia išmokę jas ne iš spaudos, bet iš kitų dainininkų), buvo galima rasti XIX a. baladžių spaudoje Londone. Rankraštinės kopijos – tiek atskiros baladės, tiek baladžių sąsiuviniai išsaugo ir skleidžia populiarias dainas. Jos nėra mokslininkų ar antikvarų darbo rezultatas, taip pat nėra surašytos mokslininkams ar antikvarams paprašius. Veikiau tai yra paprastas baladžių mėgėjų būdas įamžinti ir išsaugoti jiems patinkančias balades. Įdomu, kad tai dažnai yra tos baladės, kurias pirmiausia būtų galima rasti prekeivių krautuvėlėse; tai rodo, kad buvo lengviau nusirašyti pageidaujamą baladę iš spaudos ar užrašyti iš ją mokačio žmogaus negu nusipirkti jos spausdintą kopiją. Šie faktai rodo, kad spausdinto žodžio ir užrašymo ranka praktikos, išsaugant tai, ką patys dainininkai apskritai laiko tradicine daina, dar nepakankamai įvertintos.

Kita vertus, esama tokių baladžių, kurių su spauda, regis, nesieja jokie ryšiai (įspūdingiausias yra baladės „Jaunoji Šarlotė“ atvejis). Jų buvimas įrodo sakytinės tradicijos gajumą netgi XIX amžiuje. Apskritai peršasi išvada (ją patvirtintų tie tyrinėtojai, kurie yra susipažinę su devynioliktame šimtmetyje spausdintomis baladėmis), kad varijavimas ir nuosmukis yra susijęs labiau su raštu nei su sakytiniu perdavimu. Ši mintis, beje, pakartoja jau minėtą Grundtvigo įsitikinimą sakytinės tradicijos pastovumu. Versijos baladžių spaudoje dažnai atrodo pateiktos asmenų, kurie arba gerai nepažinojo tikrosios – sakytinės – baladžių tradicijos, arba jos nemėgo. Nė viena iš baladžių, užrašytų iš sakytinės tradicijos Misūryje, nėra toks sujauktas, padrikas kratynys kaip kai kurios bulvarinėje spaudoje spausdintos baladės. Akivaizdu, kad galima dar daug sužinoti apie spaudos vaidmenį išsaugant balades ir gausinant jų variantus; į praeitį vedančių pėdsakų ieškojimo išeities taškas galėtų būti dabartinės sąlygos.

Toliau Beldenas aptarė santykį tarp sakytinės tradicijos ir „populiariosios baladės“ stiliaus. Žvelgdami į iš gyvosios tradicijos užrašytas Misūrio rinkinio balades, ypač tas, kurios turi spausdintus originalus (ar atitikmenis), galėtume daryti išvadą, kad Amerikoje sakytinės versijos turi daugiau bendra su baladiškuoju stiliumi nei tų baladžių spausdintos versijos. Visada esama galimybės, kad pokyčiai link „baladiškojo stiliaus“ yra susiję su tuo, kad liaudies repertuare esama senųjų baladžių, gretinant su kuriomis naujosios esti nesąmoningai asimiliuojamos; kitais žodžiais tariant, „bendruomeninis perkūrimas“ (*communal re-creation*) paaiškina ne baladžių stiliaus kilmę, bet tai, kodėl liaudies baladės įgyja tą stilių.

Beldenas baigia pranešimą karštai ragindamas visus, kuriems tik rūpi baladės ir su jomis susiję klausimai, visoje Amerikoje rinkti balades iš gyvosios tradicijos. Esą, gera kolektyvinio Amerikos baladžių rinkimo pradžia padaryta, bet tai – tik pradžia. Kai kurie regionai nė nebuvo paliesti, nė vienas nebuves išsemtas iki galo. Jis sako: „Kas tiki, kaip kad aš tikiu, jog baladžių dvasia dar nėra nei mirusi, nei mirštanti, bet nemirtinga kaip pati romantika, negalėtų kreiptis į baladžių užrašinėtojus su šūksniu, kurį mėgo baladžių brangintojai praeitame šimtetyje¹¹: „Dabar arba niekada!“; bet aš galiu ir išties raginu visus, kuriems rūpi baladės ir su jomis susiję klausimai, įvertinti gyvuojančių baladžių rinkimą Amerikoje“ (Belden 1912: 23).

Prabėgus trejiems metams po Beldeno pranešimo, jau minėtas jo bendražygis Barry paskelbė vieną iš ankstyvųjų savo straipsnių „Liaudies dainos perdavimas“ (Barry 1914), kuris įdomus ne vien tik aptariamuoju aspektu, bet ir folkloristinės minties raidos požiūriu. Liaudies dainos perdavimo terpė yra dvilypė: pirmoji – liaudies dainininkai, antroji – spausdinti tekstai, cirkuliuojantys kaip spausdinti lakštai, dainynėliai ir ne mažesniu mastu – kaimų ir netgi miestų laikraščių skiltys. Iš šių dviejų terpių didesnė svarba tenka liaudies dainininkui, nes tik sakytinėje tradicijoje liaudies daina perduodama sveika, nepaliesta.

Pasak Barry, ne itin svarbu, kur dainininkas išmoksta dainų. Jo repertuare rastume visko – senovinių baladžių, kurios gali būti kelių šimtmečių senumo; vėlyvesnių baladžių, kurios iš dalies gvildena senas kaip pasaulis temas, tačiau gali apdainuoti ir dar nepamirštus įvykius; tradicinės lyrikos; saloninių dainų (*parlor songs*) ir vodevilių (*vaudeville songs*). Atsiliepdamas į įgimtą, universalų potraukį dainuoti, dainininkas jas ima tokias, kokias randa, ir paverčia jas savomis, formuodamas pagal tai, ką jam nesąmoningai diktuoja vaizduotė, skonis, polinkiai.

Barry trumpai aptaria mechaniškesniąją liaudies dainos perdavimo pusę. Tarkime, kokia nors baladė turėjo pradžią – kažkada pirmą kartą ji buvo sukurta ir padainuota. Tą pačią baladę, kaip žinome, reprezentuoja neapibrėžta aibė versijų, nors ir ne visos jos gali būti tiesiogiai išvedamos iš pirmųkščio pavidalo. Spausdintas žodis, kaip gerai žinoma, pertraukia tradiciją. Tokį patį pertrūkį gali lemti tūlo liaudies dainininko užgaida, kai jis pasilieka sau teisę kokią nors baladę padainuoti kita melodija, nei ji buvo dainuojama iki tol. Jei ta melodija tiksliai netinka prie teksto, tekstas adaptuojamas, pritaikomas prie melodijos – tai bendruomeninio perkūrimo (*communal re-creation*) padariniai, apie kuriuos nebyliai liudija daugybė senovinės baladės tekstų, užrašytų, pavyzdžiui, skirtingais metrais.

Posakis „liaudis kuria“ (*Das Volk dichtet*) yra teisingas. Jo tiesa, kaip ir visų teisingų pasakymų, atsiskleidžia interpretuojant palengva. Turėtume tai suprasti ne tik taip, kad liaudis kuria savo dainas (kaip poetas kad sukuria eilėraštį, kompozitorius –

11 Turimas omenyje devynioliktas šimtmetis, nes pranešimas, kaip minėta, buvo skaitytas 1911 m.

melodiją), bet taip, kad, josios dainuojantiems nariams aktyviai dalyvaujant, visų įmanomų tipų, bet kokios kilmės dainos paverčiamos savomis.

Iš Amerikos persikėlus į Šiaurės Europą, minėtinas įdomus reiškinys XIX a. Danijoje – antrinis liaudies baladžių populiarinimas, kuris buvo susipynęs su susidomėjimu baladėmis, tebegyvuojančiomis liaudies dainininkų lūpose. Viena vertus, liaudyje buvo bandoma skiepyti balades iš rinkinių, antra vertus, ten bandyta ieškoti senųjų baladžių pėdsakų. Hansas Kuhnas straipsnyje „*Folkevisen* ir daniškumas. Antrinis danų liaudies baladžių populiarinimas XIX amžiuje“ (Kuhn 1998) balades susieja su danų patriotizmu. Nors Danijoje balades pradėta rinkti ir spausdinti XVI a., tačiau melodijų nebuvo renkama ir skelbiama iki pat XIX a. pradžios. Romantinis žavėjimasis liaudies literatūra pasižymėjo stipriu nacionalistiniu atspalviu; buvo teigiama, kad baladės menančios didingąjį Danijos istorijos laikotarpį. Nuo 1840 metų, įtemptų danų ir vokiečių santykių laikotarpiu, buvo dedama nemaža pastangų populiarinti balades leidžiant antologijas ir dainynus, o rinkėjai traukė į kaimus užrašyti to, kas dar buvo likę iš sakytinės tradicijos. Vis dėlto tos pastangos atgaivinti *senąsias* balades, kurias dėjo daugiausia iš Grundtvigo pasekėjų kilęs vadinamasis liaudies švietimo judėjimas, buvo nesėkmingos. Senosios baladės dainininkų atmintyje buvo negrįžtamai nugrimzdusios užmarštin, o iš naujo jie tų baladžių nepamėgo; kita vertus, daugybę romantinių baladžių adaptacijų bei pastišų¹² liaudis išsaugojo iki pat šių dienų (ten pat: 92).

BANDYMAI NUSTATYTI SAKYGINĖS IR RAŠYGINĖS TRADICIJOS SANTYKĮ: B. J. TOELKENAS IR D. M. DUGAW

Nenutrūkstamoje folkloristų polemikoje (pavyzdžiui, diskutuojant, ar baladžių ištakos yra individuali, ar bendruomeninė kūryba, buvo išplėskę netgi „baladžių karai“ – *ballad wars*) būta gausių paraginimų balades ne tik siaurai tyrinėti, bet ir pla-

.....
 12 Beje, folkloristų pastebėtas reiškinys, kad tam tikri motyvai ar siužetai gali pasirodyti įvairiuose žanruose ir kontekstuose, arba klajoti iš vieno žanro į kitą. Antai kaip viena iš nagrinėjančių šį reiškinį minėtina slovakų tyrinėtojos Evos Krekovičovos studija „Barokinis ‘Mirties kaip nuotakos’ vaizdinys folklore ir vieno baladės motyvo plitimas“. Šioje esė siekiama pasiaiškinti, kaip slovakų folklore plito viena daina: makabriškas dialogas „Pokalbis su mirtimi“; kildintina veikiausiai iš baroko epochos spausdintų lakštų (*broadsheets*). Istoriniai šaltiniai ir lauko tyrimai rodo, kad ši daina slovakų regione gyvuoja du pastaruosius šimtmečius. Ji taip pat plito ir liaudies papročių kontekste. Medžiagos analizė yra paremta varijavimo – nevarijavimo dichotomija ir atitinkamo žanro, funkcijos bei semantinių aspektais. Analizė atskleidžia, kad „Mirties kaip nuotakos“ vaizdinio plitimo procesui svarbiausias buvo semantinis lygmuo. Tekstų folklorizacijos procese funkcija ir žanras yra nestabilūs komponentai, tuo tarpu semantinė šerdis išlieka reliatyviai stabili (Krekovičová 1997: 97).

čiau jas aprėpti. Vienas iš tokių raginimų buvo kvietimas folkloristams permąstyti savo nuostatą, kad tradicija būtinai esanti „sakytinė“ – komercinės, nekomercinės, rašytinės ir spausdintos formos čia yra tokios pat galiojančios (Dugaw 1984). Visos Europos kultūros perėjo neraštingumo, pradinio raštingumo, įsigalėjusio raštingumo etapus, todėl baladžių tyrinėtojai, nagrinėdami tekstus, turėtų atsižvelgti į to meto raštingumo laipsnį (Buchan 1978¹³). Teigta, kad tradicinio perdavimo efektyvumas tiesiogiai priklauso nuo dainininkų išsilavinimo ir raštingumo, o spausdintas žodis esąs tokia pat lygiavertė tradicijos dalis, kaip ir sakytinis perdavimas (Eckstorm and Barry 1930). Pastebėta, kad raštu paremtoje kultūroje sakytinis perdavimas ir perdavimas per rašytinius šaltinius tarpusavyje sąveikauja (Richmond 1951).

Johnas Barre Toelkenas į baladžių tyrinėjimų istoriją įėjo kaip savo srities pirmei vis, 1967 m. paskelbęs *sakytinių* Childo rinkinio baladžių sąvadą. Taip pat jis nustatė, kiek ir kurios baladės žymiajame rinkinyje yra „nesakytinės“, t. y. kildintinos iš aiškių rašytinių šaltinių. Atlikdamas tokį darbą Toelkenas neturėjo omenyje, kad po tokio pareiškimo folkloristai tarsi netektų teisės toliau studijuoti Childo rinkinio baladžių. Tatai būtų pernelyg siauras požiūris į savo tyrimų lauką, kurį autorius savitai pakomentuoja:

Dauguma folkloro dėstytojų kaip pagrindinės būtinybės ir esminio minimumo iš savo studentų reikalauja pastabų apie šaltinį ir pateikėjus – ne todėl, kad nebūtų galima gėrėtis pasaka ar balade, neirodžius, jog tai „liaudies“ pasaka ar baladė, o todėl, kad pirmiau, nei tai bus galima vaisingai studijuoti kaip folklorą, turį būti įrodyta, jog tai esanti liaudies kūryba. Išreiškus bet kurios kitos akademinės disciplinos kalba, tai atrodytų beveik komiškai: „Medievistas pirmiausia turįs apibrėžti, kad kuri nors poema yra iš tiesų viduramžių ir iš tiesų poema, ir tik tada jis galės pagrįstai traktuoti tai kaip viduramžių poemą“ (Toelken 1967: 79).

.....

13 Be kita ko, Davidas Buchanas pasižymėjo tuo, kad baladėms jis pritaikė rusų folkloristo Vladimiro Proppo „pasakų vaidmenų“ teoriją. Proppas identifikavo ir išstobulino konstantų rinkinį, išskirdamas trisdešimt vieną funkciją, o Buchanas identifikavo (tik neišstobulino) panašų konstantų skaičių, suklasifikavodamas visus kintančius charakterius, kurie tas funkcijas atlieka, – septynis skirtingus pasakų vaidmenis, kurių kiekvienas turi savo „veiksmo sferą“. Abstrakcija įgija konkrečią išraišką per charakterį, ir ši galimybė abstrahuoti baladžių charakterių struktūras, gaunant nedidelį tarpusavyje sąveikaujančių funkcijų skaičių, esąs patogus baladžių klasifikavimo metodas. Netgi skirtingi charakteriai gali atlikti tą pačią naratyvinę funkciją. Ištisoje straipsnių serijoje Buchanas analizavo ir klasifikavo pasakų vaidmenis įvairiose baladžių kategorijose ir subžanruose: romantinėse, tragiškose, religinėse, klausimų ir atsakymų, prisikeliančių numirėlių, anapusinio pasaulio, raganų, stebuklingų būtybių ir komiškose baladėse, taip pat įvairiuose hibridiniuose tipuose. Pasakų vaidmenų analizė remiasi grakščia ir lengvai suprantama metodologija, kuri baladžių taksonomijai suteikia tam tikro tikslumo. Buchanas teigė, jog pasakų vaidmenų teorija padedanti atskleisti, kad baladžių žanrui būdinga vaizduoti veikėjų tarpusavio santykius, o ne vien veiksmus. Be to, galimybė atskirti konstantas nuo kintamųjų ši metodą paverčia kultūrinės analizės įrankiu. Kadangi konstantos „atskleidžia šiame ilgaamžiam žanre gyvuojančius kultūrinius dalykus ir kultūrinius teiginius“, tai padaro galimą „baladžių sąryšį diachroniniu ir sinchroniniu požiūriu su jų kultūriniu kontekstu“ (Buchan 1982: 172).

Childo baladžių sakytinį statusą, arba, kitais žodžiais, tradicinį patikimumą, Toelkenas pasiūlė nustatyti pagal tai, ar kiekviena jų atitinka vieną ar daugiau iš šių reikalavimų / sąlygų: (1) jei egzistuoja du ar daugiau variantų, anglų kalba užrašytų iš sakinės tradicijos už Anglijos ribų (variantai turėtų būti užrašyti kompetentingų folkloristų, nurodžiusių rinkimo detales, pavyzdžiui, pateikėjo pavardę, vardą, užrašymo vietą, datą ir kt.); (2) jei egzistuoja dvi ar daugiau su konkrečia balade susijusios melodijos ir galima įrodyti, kad jos esančios liaudiškos; (3) jei baladžių versijų yra Anglijoje (net jei kitur anglakalbiamame pasaulyje ir nerandama), be to, jos varijuoja ir yra užrašytos iš sakinės tradicijos kompetentingų mokslininkų.

Iš šių trijų reikalavimų pirmasis Toelkenui atrodė pats reikšmingiausias. Ne Anglijoje sakytine forma cirkuliuojančios baladės buvimas laikytinas svariausiu įrodymu, kad ji kurį laiką priklausė tradicijai, nes folkloro procesai didžiausiu mastu vyko Amerikoje ir kitose anglakalbėse šalyse. Žinoma, tai neatskleis, jog būta ir atitinkamų tekstų, spausdintų popieriaus lakštuose, kurie galėjo būti atvežti, o vėliau įsiterpti į sakinę tradiciją; tokiais atvejais, prieš kuriam nors tekstui priskiriant tradicinio teksto statusą, derėtų nuodugniau ištyrinėti, ar pateikėjas ir užrašytojas buvo patikimi. Būdamas Amerikos pilietis, Toelkenas manęs, jog kiti anglakalbiai pasaulio kraštai turį būti taip kruopščiai ištirti, kaip Jungtinės Amerikos Valstijos – tik tada esą bus galima išsamiai pažinti baladžių eksporto ir jų išlikimo istoriją.

Vadovaudamasis savo principais ir remdamasis kompetentingų mokslininkų nurodyta informacija, Toelkenas nustatė, kad 135 Childo baladės laikytinos patikimai sakinėmis (*oral*), o 170 baladžių yra „nesakinės“. 135 sakinės baladės sudaro apytikriai keturiasdešimt penkis procentus visų Childo rinkinio baladžių (ten pat: 92). Matome, kad Toelkeno užmojai buvo išties ambicingi: išgryninti tradicinėmis laikytų baladžių sąvadą, remiantis, be kita ko, sakinės ir „nesakinės“ medžiagos perskyros kriterijumi.

Toliau Toelkenas pastebėjo, kad folklorinių motyvų naudojimas, reikšmė ir pasitaikymo dažnumas sakininių ir nesakininių tekstų grupėse smarkiai skiriasi. Jis pasitelkė paprastą pavyzdį: trisdešimt dvi sakinės baladės mini žalią spalvą – trisdešimčia atvejų po šios spalvos naudojimo ir (arba) paminėjimo veikėjų tyko mirtis arba nelaimė. Todėl esą akivaizdu, kad žalia spalva sakinėje tradicijoje yra buvusi gyvybinga vaizdo perkėlimo priemonė, kuri niekada nebuvo visiškai priimta – ar adaptuota – išrankesnių baladžių rašytojų. Kitas Toelkeno pateikiamas pavyzdys – dešimt Childo baladžių, kurios – suviliojimo kontekste – naudoja nuskinamo ar nuraškomo augalo (gėlės, riešuto, vaisiaus) vaizdinį; šis veiksmas funkcionuoja kaip metaforiška paralelė arba dramatiška priešistorė prieš defloracijos aktą, pagrindinių tų baladžių įvykį. Kadangi visos dešimt baladžių yra sakinės, galima tarti, kad jų bendri poetiniai elementai sudaro liaudies dainininkams ir jų auditorijai suprantamų reikšmių visumą. Išsamesnė analizė iš tiesų atskleidžia vienintelę prasmę, kai šis motyvas kaip tik tokiu būdu pasirodo baladėse (ten pat: 94).

Pasak Toelkeno, galima daryti prielaidą, kad baladžių dainininkai bendrąsias vietas imdavo iš tradicinio jų masyvo ir įvairiuose poetiniuose kontekstuose skirtingai jas panaudodavo. Šiame darbe būta daug sąmoningo meninio meistriškumo, o ne tiesiog mašinalaus eiliavimo samstant iš žinomų posmų atsargų. Net jei iš tiesų tai tebtūtų skolinimasis, vis dėlto tai selektyvus ir koherentiškas procesas, ir akivaizdu, kad poetinėje plotmėje rezultatas patenkindavo tradicinę auditoriją, kuri dalydavosi ir suprasedavo (galbūt iš dalies nesąmoningai) jame slypinčias konotacijas. Toelkeno nuomone, šie svarbūs baladžių aspektai nėra adekvačiai išaiškinti (ten pat: 100).

Toelkenas pastebi, kad dauguma baladžių, naudojančių augalo motyvą, priklausė sakytinei tradicijai; tuo tarpu iš tų Childo baladžių, kurias jis sąlygiškai pavadino „nesakytinėmis“, tik keliose figūruoja augalai, bet ten jie organiškai nesusieti su turiniu ar tema. Tad jis daro išvadą, kad augalai reprezentuoja vieną iš veikiausiai daugelio tradicinių nuorodų laukų, įgalinusių sakytinių baladžių dainininkus ir kūrėjus vartoti suprantamą perkeltinę kalbą, besirėmusią auditorijos kultūriniu prietarų, liaudies tikėjimų, liaudies metaforinio mąstymo kontekstu. Kadangi šie perkeltinės prasmės elementai buvo bendrai naudojami daugelio baladžių kūrėjų ir dainininkų, tai jie tikrai reprezentuoja tradicinį, t. y. kultūriškai bendrą, poetinių priemonių arsenalą, kuris gali būti laikomas analogišku metrinėms priemonėms ir temoms, išskeltoms ankstesnių tyrinėtojų. Bet ten, kur šie mokslininkai pabrėžė metrinis ekvivalentus ir individualių dainininkų virtuoziskumą juos valdant, Toelkenas pabrėžia poetinius vienetus, imamus iš tradicijos, kurie, pasak jo, galėtų būti pavadinti „tekstinėmis formulėmis“, ir ragina atkreipti dėmesį į tai, kad jie yra įtaigūs perkeltiniai vienetai, keliantys tam tikrai grupei bendras asociacijas. Užuoat pradėjęs nuo formalizuoto apibrėžimo, kas yra formulė ir kur ji pasitaiko, ir jį pritaikęs visiems tekstams, Toelkenas pirma nustatė sakytinę dalies Childo tekstų prigimtį, o paskui pabandė išvelgti, ar juose esama kokių nors šiai grupei bendrai būdingų elementų.

Šie pastebėjimai skirti tam, kad skatintų ir plėtotų poezijos studijas formuliniu aspektu, o ne tam, kad jas paneigtų. Ir vis dėlto Toelkenui atrodo, kad apskritai, susitelkus į techninius sakytinės poezijos aspektus, dėmesys pačiai poezijai sumenksta. Užuoat grožėjęsi kokios baladės ar, sakysime, *Beowulfo*¹⁴ poezija, esame raginami kalbėti apie „primityvią vaizduotę“ arba apie atsitiktinius nukrypimus nuo metro reikalavimų, dainavimo taisyklių, apie atminties pertrūkius, temos ribotumą bei leisti į kitokius parapoetinius svarstymus.

Toelkenas baigia pabrąsinimu, esą šiuolaikinis kritikas ir baladžių tyrinėtojas neturėtų atsiprašinėti, jei jis aptaria baladžių metaforas, vaizdinius, simbolius, temas bei perkeltinę kalbą ir ieško, kokias asociacijas tradiciniame kontekste galėję kelti tokie dalykai, kaip augalai, spalvos, paukščiai ar gyvūnai, tiems, kurie dainavo balades ir jų

14 *Beowulf* – viena iš epinių anglosaksų poemų, gretinamų su Homero poemomis bei pietų slavų epika *guslari*.

klausėsi. Tai priklauso nuo to, ar jo studijos susijusios su baladėmis, *išties* skambėjusiomis tarp grupės žmonių, kurie anas asociacijas suprato. Todėl Toelkenas viliasi, kad sakytinių Childo baladžių sąvado nustatymas būsiąs patikimas pagrindas tolesniems apibendrinimams, susijusiems su sakytine tradicinės baladės poezija (ten pat: 101).

Praėjus septyniolikai metų po Toelkeno teiginių, Dianne M. Dugaw, mokslininkė iš Kalifornijos universiteto, paskelbė straipsnį „Dar kartą apie anglų-amerikiečių liaudies dainą: sakytinių ir rašytinių formų sąsajos“, kuris buvo grįstas autorės atliktais išsamiais moters karžygės baladžių tyrinėjimais. Jau straipsnio pradžioje Dugaw drąsiai išrėžia:

Mokslininkai ilgai žiūrėjo į liaudies dainas opozicijos tarp sakytinių ir rašytinių, tarp nekomercinių ir komercinių formų požiūriu. Nors anglų ir amerikiečių liaudies dainos tokių opozicijų galiojimą griauna, daug folkloristų vis dar nenori performuluoti savojo tradicijos apibrėžimo, esą ji turinti būtinai būti nerašytinė ir nekomercinė. Jie tvirtina, kad nerašytinė daina, daina iš sakinės tradicijos savo vidinėmis savybėmis skiriasi nuo spausdintos dainos. Šis požiūris darė didelę įtaką tam, kaip folkloristai suprato ir aiškino liaudies dainas. Tačiau mano atlikta anglų-amerikiečių moters karžygės baladžių (sakytinių, spausdintų ir rašytinių) studija liudija, kad skirtumai, brėžiami tarp rašytinių ir nerašytinių, tarp komercinių ir nekomercinių formų, dažnai yra tik tariami (Dugaw 1984:83).

Moters karžygės baladės¹⁵, gyvavusios tarp anglų ir amerikiečių dainininkų beveik keturis šimtus metų, vaizduoja moterį, kuri dėl mylimojo persirengia kareiviu arba jūreiviu ir vyksta į karą. Šio tipo baladės klestėjo sakytinėje tradicijoje, o kaip komerciniai kūriniai cirkuliuoja „gatvės literatūroje“. Tie spausdinti lakštai ir brošiūros, kurių daugybė yra išlikusių archyvinėse kolekcijose, apima tam tikrą asortimentą dainų ir pasakojimų, kurie būdavo iliustruojami medžio raižiniais. Tai buvo pigiausia spaustuvinių produkcija, kuri jau nuo spaudos pradžios būdavo pardavinėjama paprastiems žmonėms. Šie spaudiniai buvo ypač populiarūs XVII–XIX amžiuje.

Reprezentatyvi moters karžygės baladžių kolekcija atskleidžia, kad nuo pat pradžių šio dainos tipo tradicija apima sudėtingą spausdintų, rašytinių ir sakytinių formų sąveiką, sunkiai susekamą komercinių ir nekomercinių įtakų žaismą.

15 Plg. lietuvių dainą „Buvo pana, vardu Doružėlė“, kurią užrašė Vincas Vaičaitis 1876 m. (skelbta BsOD 106). Ne sykį svarstyta, ar tai negali būti kažkieno sukurtas tekstas apie Emiliją Pliaterytę (Biržiška 1920:75; Sauka 2002:85). 1934 m. Vincas Šlekys Tarpučiuose, netoli Marijampolės, vėl užrašo dainą (tekstą ir melodiją) apie moterį karžygę „Mariusėlė, graži pana“ (LTR 630(169)*; padainavo Marė Arnastaučienė, skelbta KD 70). Trečias variantas – „Buvo pana Marūsėlė“, kurią 2016 m. padainavo Modesta Liugaitė-Černiauskienė, išmokusi iš savo tetos Birutės Zalanskaitės (užrašė Aušra Žičkienė). Visi šie trys išlikę užrašyti variantai, pasak juos tarpusavyje susiejusios A. Žičkienės, yra „iš nedidelės Suvalkijos–Dzūkijos regionų teritorijos, kurios centre (Kapčiamiestyje ir netoli jo) 1831 m. gruodžio mėnesį ir baigėsi tikroji Emilijos Pliaterytės žygių istorija“ (cit. iš A. Žičkienės spaudai rengiamos monografijos *Nežymioji savaiminė daina: tradicinės struktūros, vietinės reikšmės, globali raiška*).

Toliau Dugaw pabando istoriškai apžvelgti, kaip įvairiai folkloristai yra traktavę skirtumą tarp, viena vertus, komercinių, spausdintų ir rašytinių dainų ir, kita vertus, liaudies dainų. Vieni aukštino liaudies dainų sakytinės tradicijos grynumą, tvirtindami, kad „liaudies“ reiškia „nerašytinės“: Kitaip tariant, liaudies dainos esančios *tik* sakytinės. Čia esą galima atpažinti kraštutinę poziciją, kuri vargu ar yra teisinga kalbant apie britų ir amerikiečių dainas bei dainininkus. Tačiau šis požiūris turėjo savų šalininkų, iš kurių patys stipriausi buvo Cecilis Sharpas ir jo bendradarbiai iš Anglų liaudies dainų draugijos. Savo koncepciją dėl anglų liaudies dainų sakytinės prigimties jie atskleidė draugijos leidiniuose, pasirodžiusiuose pirmaisiais XX a. dešimtmečiais. Ši koncepcija aidu pasikartojo 1955 m. Tarptautinės liaudies muzikos tarybos „liaudies dainos“ apibrėžime, kuris buvo sukurtas George'o Herzogo ir išspausdintas *Funko ir Wagnallo standartizuotame folkloro, mitologijos ir legendų žodyne* (žr. ten pat: 84).

Vis dėlto nemažai tautosakos rinkėjų ir komentatorių anksti suprato, kad spausdintų lakštų įtakos negalima neįvertinti. Negana to, neužtenka kalbėti vien apie įtaką „grynajai“ liaudies tradicijai, rašytinę tradiciją tarsi išleidžiant iš akių. Anglų liaudies dainų draugijos narys Frankas Kidsonas matė šią sąsają ir spausdintus lakštus rinko taip pat entuziastingai kaip ir dainas iš sakytinės tradicijos. Amerikoje Barry manė, kad lakštų spausdinimas turėtų būti laikomas gyvybinga liaudies dainų raidos procesų dalimi. Šiandien mažai kas bandytų paneigti neginčytiną spaudos poveikį anglų ir amerikiečių liaudies dainoms. Vis dėlto, Dugaw nuomone, nes kubama padaryti išsamių išvadų dėl spausdintų ir rašytinių formų, komercinių ir nekomercinių plitimo kelių sąveikos.

Tie, kurie mėgino pabrėžti ryšį tarp liaudies dainininkų ir spaustuvininkų, tarp rašytinių ir spausdintų dainų versijų, neretai šį ryšį vertino kaip migraciją. Dainų kilmė esą glūdinti rašytinėse ir spausdintinėse formose, iš kurių jos randančios kelią ir įsiliejiančios į sakytinę tradiciją: čia jos tampa „liaudies dainomis“. Tokią paradigmą vaizduoja svarbi George'o Malcolmo Lawso studija *Amerikos baladės iš spausdintų lakštų* (1957). Lawso išvedamą ryšį papildė probleminė prielaida, kad liaudies dainos – versijos iš „sakytinės tradicijos“ – skiriasi nuo rašytinių ir spausdintų dainų vidinėmis savybėmis, kurias galima atpažinti (Laws 1957: 44).

Robertas Thomsonas daktaro disertacijoje „Spausdintų lakštų baladžių verslo raida ir jos įtaka anglų liaudies dainų plitimui“, apgintoje Kembridžo universitete 1974 m., taip pat pripažįsta milžinišką spaustuvininkų ir spausdintų baladžių įtaką anglų liaudies dainų repertuarui. Iš tiesų Thomsonas koreguoja Lawso požiūrį, parodydamas, kad veikiausiai nuo pat pradžių „spausdintų lakštų baladė ir liaudies daina buvo abipusiai priklausomos viena nuo kitos“. Tačiau Thomsonas, kaip ir Lawsas, įžvelgia gana aiškų skirtumą tarp šių dviejų dainų tipų. Apskritai šiai paradigmai esą galima pasitelkti kryžminio apdulkinimo metaforą: sakytinės ir

spausdintos, liaudies ir komercinės formos paeiliui daro viena kitai įtaką. Pavyzdžiui, XIX a. Londono spaustuvininkas Johnas Pittsas padidino savo spausdinamų dainų atsargas, laiškais kreipdamasis į kitus spaustuvininkus ir prašydamas surašyti savo provincijos klientų repertuarą. Tad tam tikra dalis spausdintų baladžių tiesiogiai atspindėjo dainas, kurias liaudis „mėgo dainuoti“ (žr. Dugaw 1984: 88).

Taigi visais atžvilgiais anglų-amerikiečių liaudies dainų tradicijoje matome apykaitą, vykstančią tarp sakytinių ir rašytinių formų, tarp nekomercinių ir komercinių užmojų. Šioje apykaitoje nėra jokių griežtų opozicijų; įvairios įtakos čia yra neišnarpiojamai susipynusios.

Daugelis spausdintų moters karžygės baladžių versijų esančios labai panašios į liaudies dainas. Iš tiesų, joms būdingas tęstinumas, variavimas ir atranka – tos ypatybės, kuriomis Sharpas apibūdino dainas sakytinėje tradicijoje. Baladžių versijos kuo puikiau išsitenka jo pateiktoje skalėje, kurios viename gale yra tęstinumas, o kitame – variavimas. Kai baladės esti pakeičiamos arba paliekamos tokios pačios, tie individai, nuo kurių tai priklauso, sąmoningai ar nesąmoningai kliaujasi atrankos kriterijais, savo ruožtu galinčiais būti pavadintais „liaudies skoniu“.

Pasak Dugaw, iš folkloristų belieka tikėtis, kad jie įvertins anglų-amerikiečių baladžių komercinio plitimo reikšmę. Kai kurie vis dar delsia pritarti tam, kad komerciškai paklausios dainos ir tos dainos, kurias susitarė vadinti liaudies dainomis, iš tiesų reprezentuoja tą pačią tradiciją. Komercinis plitimas tikrai buvo integrali, neatsiejama liaudies dainų raidos proceso dalis. Aišku, galima ir reikia į moters karžygės dainų tradiciją žiūrėti kaip į vienu metu besireiškusių komercinėmis, nekomercinėmis, rašytinėmis, spausdintinėmis ir sakytinėmis formomis. Liaudies dainos tradicijos formos nuo pat pradžios neabejotinai yra buvusios įvairios ir susipynusios.

Yra pagrindo manyti, kad moters karžygės baladės – tipiškos anglų-amerikiečių liaudies dainos. Todėl mes, folkloristai, galime produktyviai peržiūrėti savo nusistatymą dėl tradicijos egzistavimo sakytine forma. *Visi* tradicijos pavidalai – komerciniai, nekomerciniai, rašytiniai, spausdintiniai ir sakytiniai – turėtų būti kruopščiai tiriami ir aprašomi. Kai folkloristai išplės savo duomenų lauko ribas, įtraukdami *visas* formas, kuriomis dainos pasirodo, liaudies dainų tradicijos tyrinėjimai sušvis naujomis spalvomis. Šiuo požiūriu anglų-amerikiečių dainų tradicija pasirodo besanti ne tik sudėtingesnė, bet ir gerokai turtingesnė bei prieinamesnė, nei mes įsivaizdavome (ten pat: 103; kursyvas autorės – M. L.-Č.).

Toks įsitikinimas komercinių, spausdintinių kultūros artefaktų įtaka liaudiškajai tradicijai jau aiškiai rodo, kokį kelią nuėjo Vakarų folkloristika, pažindama liaudies kūrybą visoje jos įvairovėje.

Metus žvilgsnį į sakytinės ir rašytinės tradicijos sampynas Vakaruose, peržvelgus jų raidą ir peripetijas, kartu lyg ir darosi aiškiau, kodėl Lietuvoje baladės vystėsi taip vangiai. Rašto kultūra Lietuvoje buvo lenkiška, vėliau rusiška, o lietuviai dainavo lietuviškai... Baladės, kaip „tarptautinis žanras“, galėjo plisti tik sakytiniu būdu. Tačiau ilgaamžė lietuvių ir slavų, jau nekalbant apie vokiečius, kalbų kaimynystė nebuvo simetriniai santykiai. Sakytinis vienos kalbos tekstų vertimas į kitą kalbą nebuvo grįstas vien ryšiu tarp tolimai susijusių kalbų, bet turėjo būti perkėlimas iš vienos kultūrinės terpės į kitą, iš aukštesniosios į žemesniąją kultūrą, iš miesto ar dvaro erdvės į sodžiaus pasaulį. Akivaizdu, kad baladė, prieš tapdama lietuvių liaudies nuosavybe, čia turėjo nukeliauti kur kas didesnę atstumą nei atrodytų iš pažiūros, nei rodo lingvistiniai ir geografiniai žemėlapiai.

Kitaip nei Lietuvoje, Vakaruose baladžių tradiciją girdė rašytiniai, spausdinti šaltiniai. Folkloristui iš Vakarų, puikiai pažįstančiam tai, kas buvo dėstoma šiame straipsnyje, Lietuvos atvejį galėtų atstoti savotišką minties eksperimentą: kaip būtų plėtojusi (ar užslopusi) baladžių tradicija Vakaruose, jei nebūtų buvusio tokio reiškinio, kaip gimtąja kalba rašytų, spausdintų tekstų, laisvai prieinamų paprastiesiems žmonėms?

ŠALTINIAI

- CShHP – “The Contemplator’s Short History of Broadside Ballads”, in: *The Contemplator’s Short History Pages*, sequenced by Lesley Nelson-Burns, prieiga per internetą: <http://www.contemplator.com/history/broadside.html>, [žiūrėta 2017-10-04].
- KD – *Kapsų dainos: Vinco Štekio Marijampolės apskrityje užrašytos dainos*, sudarė Jaunius Vylius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015.
- LSTD – *Leidėjo ir spaudėjo terminų žodynelis*, parengė Spaudos departamentas, prieiga per internetą: <http://www.spaudosdepartamentas.lt/lt/printing-services/leidejo-ir-spaudejo-terminu-zodynelis/1.html>, [žiūrėta 2018-01-12].
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- OD – *Ožkabalių dainos*, kn. 1, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, melodijas parengė Eligija Garšvienė, paaiškinimai Leonardo Saukos, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 9), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- ODLIS – *Online Dictionary for Library and Information Science*, by Joan M. Reitz, Ruth A. Haas Library, Western Connecticut State University (WCSU) in Danbury, CT, 2004, prieiga per internetą: https://abc-clio.com/ODLIS/odlis_b.aspx, [žiūrėta 2018-04-18].

LITERATŪRA

- Andersen G. Flemming 1994. “‘All There Is... As It Is’. On the Development of Textual Criticism in Ballad Studies”, *Jahrbuch für Volksliedforschung*, vol. 39, p. 28–40.
- Atkinson David 2016. *The English Traditional Ballad: Theory, Method and Practice*, London, New York: Routledge, [first published in 2002 by Ashgate Publishing], prieiga per internetą: https://books.google.lt/books/about/The_English_Traditional_Ballad.html?id=UD8rDwAAQBAJ&redir_esc=y, [žiūrėta 2018-02-11].

- Barry Phillips 1914. "The Transmission of Folk-Song", *The Journal of American Folklore*, vol. 27, No. 103 (Jan.–Mar.), p. 67–76, prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/534796>, [žiūrėta 2017-09-29].
- Belden M. Henry 1912. "Balladry in America", *The Journal of American Folklore*, vol. 25, No. 95 (Jan.–Mar.), p. 1–23, prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/534464>, [žiūrėta 2017-09-29].
- Biržiška Mykolas 1920. *Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos*, Vilnius: Švyturys.
- Buchan David 1978. "Ballad Formulas and Oral Tradition", *Sumlen: Årsbok för vis- och folkmusikforskning*, p. 122–125.
- Buchan David 1982. "Propp's Tale Role and a Ballad Repertoire", *Journal of American Folklore*, vol. 95, No. 376 (April–June), p. 159–172, prieiga per internetą: http://www.jstor.org/stable/540716?read-now=1&seq=2#page_scan_tab_contents, [žiūrėta 2018-04-12].
- Burke Peter 1984. „A populáris kultúra a történettudomány és az etnológia mezsgyéjén” [„Populiarioji kultúra istorijos ir etnologijos mokslų sandūroje“], fordította Mohay Tamás [vertė Tamás Mohay], *Ethnographia: A Magyar Néprajzi Társaság értesítője* [Vengrijos etnografijos draugijos leidinys], 95. Évfolyam [95-iejį leidimo metai], vol. XCV, No. 3, p. 362–373.
- Burke Peter 1991. *Népi kultúra a kora újkori Európában* [Populiarioji kultūra ankstyvuosiu moderniosios Europos laikotarpiu], fordította Bérczes Tibor [vertė Tibor Bérczes], Budapest: Századvég.
- Dugaw M. Dianne 1984. "Anglo-American Folksong Reconsidered: The Interface of Oral and Written Forms", *Western Folklore*, vol. 43, No. 2 (Apr.), p. 83–103, prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/1499862>, [žiūrėta 2017-10-04].
- Eckstorm Fannie Hardy and Barry Phillips 1930. "What is Tradition?", *Bulletin of the Folksong Society of the Northeast*, vol. 1, p. 2–3.
- Krekovičová Eva 1997. "Das barocke Bild 'Tod als Braut' in der Folklore und die Wanderung eines Balladenmotivs", *Jahrbuch für Volksliedforschung*, No. 42, p. 89–97.
- Kuhn Hans 1998. "Folkevisse und Dänentum. Die Re-Popularisierung der dänischen Volksballade im 19. Jahrhundert (mit 9 Melodiebeispielen)", *Jahrbuch für Volksliedforschung*, No. 43, p. 79–92.
- Laws Malcolm Jr. 1957. *American Balladry from British Broadsides*, (Bibliographical and Special Series, vol. VIII), Philadelphia: The American Folklore Society, prieiga per internetą: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=inu.30000007652377;view=1up;seq=1>, [žiūrėta 2018-02-17].
- Liugaitė-Černiauskiene Modesta 2012. „Lietuvių baladžių giminystės beiėškant“, *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*: [kolektyvinė monografija], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 248–268.
- Liugaitė-Černiauskiene Modesta 2014. „Baladė apie baudžiamą dukterį: interpretavimo perspektyva“, *Tautosakos darbai*, t. XLVIII, p. 11–28, prieiga per internetą: http://www.liti.lt/failai/TD48_internetui_11-28.pdf, [žiūrėta 2018-04-18].
- Patiejūnienė Eglė 2008. „Periodinės spaudos pradmenys unijinėje Lietuvos ir Lenkijos valstybėje“, *Žurnalistikos tyrimai*, Nr. 1, p. 116–127.
- Richmond W. Edson 1951. "Some Effects of Scribal and Typographical Error on Oral Tradition", *Southern Folklore Quarterly*, vol. 15, No. 2 (June), p. 159–170.
- Richmond W. Edson 1989. *Ballad Scholarship: An Annotated Bibliography*, New York and London: Garland Publishing, Inc. [A Centennial Publication of the American Folklore Society].
- Sauka Leonardas 2002. „Retieji moterų paveikslai lietuvių dainose I. Vilniaus vaitaitė“, *Tautosakos darbai*, t. XVI (XXIII), p. 85–97.
- Toelken Barre J. 1967. "An Oral Canon for the Child Ballads: Construction and Application", *Journal of the Folklore Institute*, vol. 4, No. 1 (Jun.), p. 75–101, prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/3813913>, [žiūrėta 2018-01-21].

Ballads in Oral and Written Tradition: Retrospective Research Survey

MODESTA LIUGAITĖ-ČERNIAUSKIENĖ

Summary

The article aims at reviewing the rich and ambivalent Western folk ballad research tradition in terms of confluence of the oral and written traditions. Although being well-reflected in the West, this approach is hardly at all present in Lithuania. The article starts with discussing such cultural phenomenon as *broadside* ballads. In surveying them, the author maintains that popular publications of the 16th–19th century Europe (*bibliothèque bleue*, *skyllingtricker*, *Volksbuch*, *pliegos de cordel*, *лубочная литература*, etc.) were an inherent part of the folk culture. Printed sheets of folksongs and ballads used to be popular in Great Britain, the Netherlands, France, Italy, Spain, Germany, and subsequently in America. However, although spread and promoted by the press, the ballads hardly ascended the field of interest of the educated elite, remaining instead in the “lower” spheres of the popular culture.

The first collectors of ballads from the 18th century (the “antiquarian period”) paid little attention to the sources of their material, being instead very keen on improving and elaborating of the ballad texts, and presenting them as creative manifestations of the “original bard” or the “national muse”. After the collections by Thomas Percy and Walter Scott appeared, William Motherwell turned back to the still thriving ballad tradition. This Scottish scholar, followed by his Danish colleague Svend Grundtvig and the American Francis James Child founded the modern ballad folklore research, since their collections represented the oral folk tradition rather than engaging in search for the “original” folk ballads.

The subsequent researchers, influenced by the Child’s ballad scholarship (Phillips Barry, Cecil J. Sharp, Olive D. Campbell, Louise Pound, Henry M. Belden, etc.), continued investigating the American ballad legacy. However, while collecting and encouraging to further collect the surviving ballads they increasingly realized the huge distance between their endeavors and the Child’s collection. The heterogeneous and fragmented nature of the ballads from the oral tradition was increasingly recognized and acknowledged, along with unavoidable impact of the written and printed sources.

Barre J. Toelkien, the scholar belonging to even later generation, attempted methodical indexing of the oral ballads belonging to the Child’s collection. Dianne M. Dugaw in turn suggested that assuming the non-written songs, those from the oral tradition, being inherently different from the printed ones had largely affected the way in which folklore researchers perceived and interpreted folksongs. She concluded that differences devised between the written and non-written, between commercial and non-commercial forms were frequently just illusive, since commercial dissemination constituted an integral part of the folksongs development.

In view of the confluence of the oral and written traditions surveyed in this article, it is reasonable to conclude that written culture, or rather the popular press, constituted a significant factor affecting the existence of folk ballads in the West; because of obvious reasons, such culture was absent in old-time Lithuania. Contrary to Lithuania, the ballad tradition of the West was nurtured by the written and printed sources. Therefore, the Lithuanian case could present a kind of thought experiment to the folklore researcher, vividly illustrating the plausible ballad tradition development in the West, if it could be unaffected by such phenomena as printed texts in native languages, readily available to the common people.